

Strategii argumentative și persuasive în discursul lui Antim Ivireanul

Andreea RĂȘCANU

Notre étude souligne l'importance de ce type de discours vu comme un discours argumentatif avec une finalité persuasive. Le discours argumentatif est considéré comme une construction d'arguments qui assure la persuasion d'auditeur, qui très important parce que l'orateur fait le discours en fonction de celui-ci.

I. Discursul religios ca discurs argumentativ

Retorica desemnează, pe de o parte, „arta de a vorbi frumos”, și, pe de altă parte, „arta de a convinge un auditoriu de justetea ideilor expuse printr-o argumentație bogată, riguroasă, pusă în valoare de un stil ales (Săvulescu 2004:13). *Retorica argumentativă* are în vedere analiza logica a discursivității, adică analiza prin intermediul căreia se încearcă să se determine care sînt tipurile de argumente utilizate în forme diferite ale discursivității și prin ce categorii de relații de ordin logic sînt puse în legătură aceste argumente, pentru ca astfel de intervenții discursive să aibă un impact cît mai mare asupra auditoriului (Sălăvăstru, 1996: 283). *Discursul argumentativ* reprezintă un *discurs finalist*, structurat în propoziții sau teze care constituie un raționament și traduc poziția locutorului pentru a obține modificarea universului epistemic.

Pentru *Perelman și Olbrechts-Tyteca* (1958: 5) „obiectul teoriei argumentării este studiul tehnicilor discursive care permit provocarea sau creșterea adeziunii spiritelor la tezelor care li se prezintă în vederea asentimentului lor”, deci nu contează informația, ci comunicarea acesteia, forța cu care elementele de probă acționează asupra interlocutorului. În acest tratat sînt descrise mecanismele de ordinul raționalității prin intermediul cărora se obține performanța discursivă, reușita actului argumentativ. Pentru determinarea impactului unei intervenții discursive la *auditoriu* avem relația: *raționalitate + discursivitate*. Avînd la îndemînă tehnici argumentative, marea artă a oratorului este aceea de a ști să adapteze aceste tehnici în funcție de auditoriu, ansamblu acelora pe care oratorul dorește să îi influențeze prin discurs. Relația *orator-auditor* este primordială pentru reușita oricărui act argumentativ.

Discursul cuprinde (Vignaux, 1976: 14) următoarele aspecte:

- a. intențiile emițătorului (analiza textuală și presupoziția).
- b. interacțiunea orator-auditor (condiții psihologice)

c. eficacitate.

Altfel spus, „a postula că argumentarea se definește, în mod esențial, prin prezența unui auditoriu implică studierea discursului produs exclusiv în funcție de raporturile sociale pe care acesta le implică”.

„*Discursul argumentativ* este un discurs dialogic fără să fie neapărat un discurs dialogat. Orice formă de comunicare, text sau discurs, este guvernată de principiul dialogic, întrucât presupune existența unui destinatar care poate face uz sau poate fi privat de dreptul la replică; prin urmare, enunțul trebuie privit ca un produs al relației reciproce între *locutor* și *interlocutor*” (Guia, 2008: 126).

Pentru Vignaux (1976: 20), discursul reprezintă ansamblul de strategii ale oratorului care se adresează auditoriului în vederea modificării judecății acestuia asupra unei situații sau a unui obiect, acesta este un act, o intervenție a subiectului emițător, dar și reprezentarea pe care interlocutorul o poate accepta.

Trebuie să se țină cont de conceptul de *schematizare discursivă*. Acest concept are în vedere reprezentarea discursivă pe care un locutor o propune în funcție de ceea ce tratează, în funcție de ideile pe care și le face despre un auditor (Vignaux, 1976: 21). Este vorba de cum știe oratorul să răspundă la întrebările capitale ale oamenilor, dacă predica este sau nu ancorată în actualitatea cea mai vie. Cuvântul oratorului religios trebuie să pătrundă adânc în inimile ascultătorilor, să frământeze conștiințele și, uneori să schimbe radical viața unor oameni. O predică este o operație de creație, ea trebuie să pară încheșată organic, să se miște ca o ființă vie (Chilea, 1954: 36-38). Conceptul de schematizare discursivă ar putea însemna aici, măsura în care predica a fost conformă așteptărilor auditoriului, dacă preotul a intuit perfect mișcările sufletești ale credincioșilor, dacă aceasta e legată de viața de toate zilele, adică dacă este de actualitate.

Cicero (1976: 24) consideră că un orator trebuie să își însușească foarte multe cunoștințe fără de care o avalanșă de vorbe n-are valoare și e ridicolă, trebuie să își formeze stilul nu numai prin alegerea, dar și prin îmbinarea fericită a cuvintelor, trebuie să cunoască profund toate reacțiile sufletești cu care natura l-a înzestrat pe om fiindcă toată forța și rostul unui discurs trebuie să arate în potolirea sau în stîrnirea sentimentelor celor care te ascultă, trebuie să se adauge la acestea un anumit farmec personal, umor, o educație demnă de un om ales, rapiditate și conciziune în atac, unite cu o grație fină și politețe.

Dacă alte tipuri de discurs se folosesc de strategii și tehnici argumentative care au ca scop adeziunea sau convertirea cu ajutorul raționamentului, majoritatea ideilor prezentate într-un *discurs religios* trebuie să facă apel la adeziunea prin credință, la acceptarea și însușirea lor într-un cadru al libertății și al supunerii necondiționate. *Predica* trebuie rostită cu mare atenție pentru că oratorul bisericesc este responsabil de viața și de educația spirituală a auditoriului său.

II. Antim Ivireanul – „predicator și păstor apostolic”

Antim a fost tipograf la Snagov, episcop de Râmnic, mitropolit al Ungroslaviei. A contribuit la creșterea morală și culturală a păstoriților săi. Își atribuie,

mitropolitul, datorita de „pescar sufletesc”, mînuind cu artă „mreața învățaturii” și „undița cuvîntului”, cu ambiția de a scoate din adîncul sufletului „păcatul cel mult vînat”. Elocința lui Antim Ivireanul se adresează sensibilității umane, atît în linie morală, cît și în linia credinței. Cuvîntările sale nu au un caracter fix asupra unei pericope evanghelice, scrise pentru vremuri, cum era cazania lui Varlaam. Antim a fost conștient, încă de la bun început, de misiunea sa păstorească, urcînd pe tronul arhieresc cu credința că viața moral-religioasă a poporului depinde de modul în care va ști să sfătuiască, să îndrume, să biciuiască cu puterea cuvîntului, să modeleze și să păstreze nealterate valorile spirituale și morale, condamnînd păcatele și viciile vremii și îndemnînd la punerea în practică a învățăturilor creștine. Cele mai multe din predicile sale au un caracter demonstrativ, cu clasificări și demonstrații, definiții, scrise într-o formă pedagogică, pe înțelesul tuturor. Dorea să imprime în mintea auditoriului tendința de remodelare sufletească, de urcuș pe scara valorilor creștinești. Predicatorul cunoaște bine publicul și se subordonează relației predicator-auditor, rolul fundamental revenindu-i auditoriului. El își raportează predica la nevoile sufletești ale auditoriului, fiind un psiholog bun, care știe să caute la sufletele celor pe care îi are în grijă spre păstorie, fiind necesară scoaterea la suprafață relele sociale și de a genera rănilile sufletești ale credincioșilor (Guia, 2002-2004: 138).

III. Părțile discursului religios

În literatura de specialitate (Guia, 2007: 130-132) se vorbește de mai multe părți ale unui discurs religios:

Textul: verset biblic sau patristic, așezat la începutul predicii, care exprimă esențialul sau are doar legătură cu tema discursului. Scopul este de a introduce auditoriul într-o atmosferă intelectuală specifică și de a conferi autoritate ideilor prezentate. Astfel, este captată atenția credincioșilor care sînt invitați la „dialog” pe teme moral-religioase. Predica mai poate începe și cu formula de închinare rostită de preot („În numele Tatălui și Fiului și Sfîntului Duh. Amin”), însoțită de semnul Sfintei Cruci, la care auditoriul trebuie să răspundă: „Pohta cea mare și dragostea cea curată, iar vîrtos că zic, datorii cea părintească ce am cătră dragostea voastră m-au îndemnat astăzi de am venit aici, pentru ca să vă cercetăm sufletește, de vreme ce m-au rînduit Dumnezeu ca pre un nevrednic să fiu păstor și părinte sufletesc și învățătoriu la lucrurile cele ce ar fi spre folosul mîntuînței sufletelor voastre” (Ivireanul, 1983: 22).

Formula de adresare: instituie acea relație de apropiere locutor-interlocutor și acea egalitate în fața divinității, dar și calitatea de învățator care revine preotului: „Iubiți credincioși”, „Frați creștini”, „Iubiți fii duhovnicești”.

Introducerea în predică: ea introduce tema și trebuie adaptată în funcție de natura subiectului tratat, de starea de spirit a credincioșilor, de scopul cuvîntării.

Anunțarea temei: introduce în problematica discursului acel „motto” scripturistic sau teme care să trezească interesul auditoriului. Această enunțare

canalizează atenția ascultătorilor spre subiectul care urmează a fi dezbătut, constituind un indicator sigur al atingerii scopurilor urmărite de predicator.

Împărțirea temei și invocarea: ținându-se cont de nivelul de pregătire al auditoriului și de situația în care se actualizează discursul respectiv.

Tratarea temei: expunerea ideilor, credințelor, convingerilor religioase, într-o forma sistematică. Informația trebuie actualizată, trebuie să pătrundă în miezul problemelor discutate, se vor aduce argumente în sprijinul tezelor enunțate și se vor respinge tezele adversarului.

Încheierea: oratorul trebuie să readucă în atenția auditoriului argumentele forte, să rezume cu ajutorul mijloacelor de ordin afectiv ideile de baza ale cuvântării, să dea „lovitura” de grație în vederea obținerii adeziunii și convingerii ascultătorilor. Oratorul îndeamnă la actualizarea noțiunilor discutate, la urmarea tezelor expuse, apelînd și la o invocare către Dumnezeu, prin care cere ca noțiunile prezentate să rodească în sufletele credincioșilor: „Ci să lăsăm moravurile cele rele și obiceiurile cele necuvioase, că doară s-ar milostivi Dumnezeu asupra noastră să ne iarte și să ne chivernisească cu mila lui cea bogată, căruia mă și rog să tipărească și să pecetluiască în inimile voastre acesteia câte v-am vorbit, ca să nu le uitați, ci, după puțină de pururi să le faceți și precum înțelepțește pre cei orbi și pre cei sfărîmați îi îndreptează așa să ne înțelepțească și pre noi și să ne îndrepteze pre calea cea dreaptă a mîntuiri ca de pururi să mărim și să proslăvim numele lui cel sfînt și preasfînt. Amin.”(Ivireanul, 1983: 27).

IV. Strategii argumentative în *Didahiile* lui Antim Ivireanul

Argumentarea este de fapt „o *strategie* vizînd să inducă o anumită opinie asupra unei situații, persoane etc.”, discursul argumentativ este un discurs finalist ce urmărește obținerea „modificării universului epistemic al interlocutorului; de aceea se vorbește de o strategie argumentativă, eficiența unei argumentări” (Roventă-Frumușani, 2000: 112).

Conform teoriei jocurilor, *strategia* se definește ca „ansamblu de reguli ce guvernează comportamentul jucătorului în orice situație de joc posibilă”, orice strategie comportînd „un scop, reguli de evaluare a situațiilor realizate și de determinare a mutărilor următoare, precum și o succesiune de alegeri ce traduc un plan” (Roventă-Frumușani, 2000, apud Hoarță Cărăușu, 2008: 376).

La *nivel argumentativ*, scopul strategiei este reprezentat de persuasiune, regulile vizează statutul epistemologic al tezelor, iar planul dă seama de alternanța argumentelor, de eficiența lor, de sintagmatica discursivă (Roventă-Frumușani, 2000, apud Hoarță Cărăușu, 2008: 377).

În această lucrare vom face referire la întrebarea retorică, negația polemică, metafora cu *rol argumentativ*, strategii pe care le vom urmări în *didahiile* lui Antim Ivireanul.

În cazul *întrebării retorice*, „valoarea argumentativă intrinsecă a întrebării este exploatată pentru realizarea unui act de argumentare” (Hoarță Cărăușu, 2008: 377).

Andra Șerbanescu (Șerbănescu, 2002, apud Guia, 2008: 123) distinge între *întrebări slab orientate* și *întrebări puternic orientate*, diferența fiind data de gradul în care îi este lăsată receptorului posibilitatea de selecție a unui răspuns (posibilități limitate – posibilitate zero).

a. În *întrebările slab orientate*, emițătorul așteaptă din partea receptorului o atitudine de confirmare sau de infirmare față de propoziția exprimată de el. Se dorește, astfel, stabilirea relației dialogale, o confruntare a punctului de vedere exprimat de emițător în propoziția-bază cu punctul de vedere al emițătorului, verificarea poziției receptorului, verificarea poziției receptorului față de mesaj sau obținerea adeziunii explicite din partea receptorului.

b. *Întrebările puternic influențate (retorice)* impun un răspuns din partea receptorului, emițătorul continuând să se subordoneze receptorului prin invitația pe care i-o face de a evalua, de a reflecta asupra presupuzițiilor subiacente conținutului propozițional. Altfel spus, emițătorul afirmă un adevăr pe care îl prezintă ca admis de toți participanții la actul comunicării. Enunțătorul consideră că răspunsul este de la sine înțeles, atât pentru sine, cât și pentru interlocutor. Întrebarea apare doar pentru a aminti răspunsul, rolul său fiind de a aserta indirect acest răspuns.

Constantin Grecu (1982: 210) consideră *întrebarea retorică* ca fiind o „*întrebare aparentă*”. Deși după forma ei apare ca o întrebare, ea nu deține funcția de întrebare propriu-zisă, deoarece nu se adresează unui interlocutor, al cărui răspuns îl așteaptă. Uneori răspunde chiar vorbitorul, alteori întrebarea rămîne deschisă sau răspuns subînțeles. Rolul ei este să impresioneze auditoriul, să creeze momente de emoție. Ea constituie piesa de argumentare”.

În predicile sale, Antim Ivireanul folosește fraza lungi, pline de paralelisme, cu numeroase digresiuni, care conțin numeroase întrebări retorice.

În *Luna lui Avgust, 6. Cazanie la Preobrejania Domnului*, după ce face apologia frumuseții și măririi Mîntuitorului conchide prin intermediul unor întrebări retorice: „Deci cine va fi acela carele va socoti acesteia și nu să va aprinde cu totul de dragostia mîntuitorului acestuia? Și cine nu să va minuna de puterea lui cea nespūsă care totdeauna ar fi putut ca să strălucească cu această mărire? Și cine nu va iubi o bunătate ca aceasta, pentru care (o, minune) au gonit de la sine o mărire ca aceasta, ca să poată săvîrși și mîntuirea noastră?” (Ivireanul, 1983: 105). Locutorul vizează obținerea adeziunii interlocutorului la cele afirmate mai sus, care fiind destinatarul unei intervenții discursive, nu poate decît să aprobe mișcarea sa argumentativă. Ceea ce se cere este recunoașterea de către receptor a punctului de vedere formulat de emițătorul întrebării retorice.

În *Cazanie la Adormirea Preasfîntei Născătoare de Dumnezeu*: „Cine iaste aceasta ce să sue din pustiiu, adecă de pre pamînt, la ceriu? Cine iaste aceasta care se ivește ca zorile, frumoasă ca luna și aleasă, ca soarile? Cine iaste aceasta, ce să sue de pre pamînt în ceriu, albită, înflorită, întru care hulă nu iaste?” (Ivireanul, 1983: 20). Întrebarea apare doar pentru a aminti răspunsul, rolul său fiind de a aserta indirect acest răspuns.

La duminica vameșului, cuvînt de învățătura: „Și puteți cunoaște aceasta, că iaste așa, cum zic eu, că ce neam înjură ca noi, de morți, de lege, de cruce, de cuminecătură, de morți, de comîndare, de luminare, de suflet, de mormînt, de colivă, de prescuri, de ispovedanie, de botez, de cununie și de toate tainele sfîntei biserici și ne ocarîm și ne batjocorîm noi înșine legia? Cine din păgîni face aceasta, sau cine-ș măscărește legia ca noi? Oare nu injurăm ca acesteia toate pre Dumnezeu? Oare nu ocarîm cu acesteia poruncile lui?” (Ivireanul, 1983: 25). Locutorul enunță întrebarea, prin care obligă interlocutorul la realizarea enunțării în cauză și să accepte ca adevărat conținutul propozițional.

Negația polemică este o *strategie argumentivă* „bazată pe contestarea unui enunț anterior”, ea avînd un caracter dialogic, replicativ, polifonic”, ea înseamnă „nu anularea orientării argumentative a propoziției pozitive respinse, ci dimpotrivă consolidarea ei” (Hoarță Cărăușu, 2008: 378) .

Luna lui Avgust, 6. Cazanie la Preobreja Domnului: „Și lumina aceasta, ochii cei slabi a ucenicilor *nu-i smintiră, ci mai vîrtos*, cu o bucurie oarecare dumnezeiască *îi veselii*. Și numai lumina aceasta strălucia în obrazul lui Hristos, ce și o frumusețe oarecare și podoaba nespūsă să arăta întru dînsul, atîta cît de s-ar aduna într-un loc toată frumuseția și toată podoaba și cea pamîntească și cea cerească nici într-un chip n-ar putea ca să veselească ochii și inimile celor ce ar putea privi spre dînsa, precum au veselit lumina, aceia ochii ucenicilor lui Hristos” (Ivireanul, 1983: 13).

La duminica vameșului, cuvînt de învățătură: „Nădejdea iaste o îndrăzneală adevărată către Dumnezeu, dată în inima omului din dumnezeiască strălucire, *ca să nu să deznădăjduiască* niciodată de dorul lui Dumnezeu, *ci să fie încredințat* cum că va lua, prin pocaință, ertăciune păcatelor și verice altă cerere, sau trecătoare, sau vecinică” (Ivireanul, 1983: 23).

Metafora cu rol argumentativ este un tip de „*strategie argumentativă*, care nu are numai o funcție ornamentală, ci numai semnificantă și cognitivă, ea nefiind o deplasare de cuvinte, un transfer lexical, ci o tranzacție între contexte” (Hoarță Cărăușu, 2008: 379) „preaînțeleptul doftor al sufletelor și al trupurilor noastre, împăratul împăraților Hristos, împăratul nostru (Ivireanul, 1983: 7).

Repetiția: repetarea unui sunet, a unui cuvînt sau a unei structuri morfo-sintactice ajută vorbitorul să insiste asupra unei idei, care altfel ar trece neobservată de către ascultători (Hoarță Cărăușu, 2008: 381).

Cazanie la Adormirea Preasfîntei Născătoare de Dumnezeu: „*Aleasă iaste*, cu adevărat, ca soarele, pentru că iaste încununată cu toate razele darurilor dumnezeiești și strălucește mai vîrtos între celelalte lumini ale ceriului. *Aleasă iaste* și frumoasă ca luna, pentru că cu lumina sfînteniei stinge celelalte și pentru că marea și minunata strălucire de toate șireagurile stelelor celor de taină să cinstește, ca o împărăteasă. *Aleasă iaste* ca revărsatul zorilor, pentru că ia au gonit noaptea și toată întunecimea păcatului și au adus în lume zioa cea purtătoare de viață” (Ivireanul, 1983: 20).

Cazanie la Adormirea Preasfintei Născătoare de Dumnezeu: „Pre aceasta au văzut-o Moisi în Muntele Sinaiei, ca un rug aprins și nu ardea. Pre aceasta au văzut-o Aaron, ca un toiag înflorit și plin de roadă. Pre aceasta au văzut-o Iacov, ca o scară întărită din pământ, pînă în ceriu și îngerii lui Dumnezeu să suia și să pogoria pre dînsa” (Ivireanul, 1983: 21).

V. Strategii persuasive în didahiile lui Antim Ivireanul

Teoria pertinentei. Contextul în teoria pertinentei. Comunicarea ostensiv-inferențială și principiul pertinentei

Teoria pertinentei este o teorie pragmatică, privită din perspectiva receptării și a receptorului, care își propune să explice fenomenul comunicării, unul dintre elementele care o individualizează în *contextul* celorlalte teorii și studii fiind tocmai viziunea asupra contextului: „ansamblul de informații de care dispune interlocutorul și care servesc acestuia pentru a interpreta discursul sau fragmentul de discurs luat în considerare” (Moeschler, Reboul, 1999: 502). Comunicarea implică o intenție (ceea ce se întâmplă în mintea fiecărui locutor), un scop și un efect (Moeschler, Reboul, 1999: 504). Locutorul va trebui să formuleze astfel încît destinatarul să recunoască intenția comunicării, tipul de act de limbaj. *Efectul contextual*: „pe măsură ce se derulează discursul, auditoriul rememorează sau construiește un anumit tip de ipoteză care participă la tratamentul informației” (Sperber, Wilson, 1989: 181). Noțiunea de efect contextual „este esențială în definirea pertinentei”, din moment ce „pentru ca o informație să fie pertinentă, ea trebuie să aibă efecte contextuale”, și, mai mult, „cu cît efectele contextuale sînt mai mari, cu afit este mai mare pertinenta” (Sperber, Wilson, 1989: 182).

Citatul ca strategie persusivă

Luna lui Avgust, 6. Cazanie la Preobreja Domnului: „Și după petrecaniia vieții aceștia să ne învrednicească pre noi [pre noi] pre toț Dumnezeul cel milostiv la împărăția ceriului, ca să auzim fieștecarele din noi glasul acela: „Slugă bună și credincioasă, peste puțin ai fost credincios pre mai multe te voiu pune. Intră întru bucuria Domnului” (Ivireanul, 1983: 11).

La duminica vameșului, cuvînt de învățătură: „Rea iaste aceia cînd nădăjduiaște cineva la om sa-i facă vreun bine, sau vreo îndemînă la lucrurile ceste trecătoare ale lumii, care nădejde iaste mincinoasă și deșartă, cum zice iarăși David: „Nu vă nădăjduiți pre boieri, pre fii oamenilor la carii nu iaste mîntuire” (Ivireanul, 1983: 23).

La duminica vameșului, cuvînt de învățătură: „Credința iaste ființa celor nădăjduite și lucrurilor celor ce nu să văd dovediri, după cum zice apostolul Pavel: „Și fără de credință nu iaste cu puțință nimeni să se mîntuiască precum vedem aceasta la toți sfinții și la tot dreptii cei mai înainte de lege și ei de după lege” (Ivireanul, 1983: 24).

Dacă alte tipuri de discurs se folosesc de strategii și tehnici argumentative care au ca scop adeziunea sau convertirea cu ajutorul raționamentului, majoritatea ideilor prezentate într-un discurs religios trebuie să facă apel la adeziunea prin

crediință, la acceptarea și însușirea lor într-un cadru al libertății și al supunerii necondiționate.

Izvoare

Ivireanul, Antim, 1983, *Didahii*, postfață și bibliografie de Florin Faifer, Editura Minerva, București

Bibliografie

Cicero, 1973, *Opere alese*, vol. II, prefața și ediția îngrijită de G. Gutu, Editura Univers, București

Greco, Constantin, 1982, *Logica interogativă și aplicațiile ei*, Editura Științifică și Enciclopedică, București

Guia, Sorin, 2007, *Elemente lingvistice ale discursului religios*, Teză de doctorat, Iași

Guia, Sorin, 2008, *Întrebarea ca strategie argumentativă*, în Luminița Hoarță Cărăușu (coord.), *Comunicare: ipoteze și ipostaze*, Editura Universității Al. I. Cuza, Iași

Guia, Sorin, 2002-2004, *Strategii argumentative în Didahiile lui Antim Ivireanul*, *Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza, Iași*

Hoarță Cărăușu, Luminița, 2008, *Teorii și practici ale comunicării*, Editura Cerami, Iași

Moeschler, J., Reboul, Anne, 1999, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, traducere Carmen Vlad, Liana Pop, Editura Echinocit, Cluj

Perelman, Ch. Olbrechts-Tyteca, L., 1958, *Traité de l'argumentation*, Presses Universitaires de France

Rovența-Frumușani, Daniela, 2000, *Argumentarea. Modele și strategii*, Editura Bic All

Sălăvăstru, Constantin, 1996, *Raționalitate și discurs*, Editura Didactică și Pedagogică, București

Sperber, Dan, Wilson, Deirdre, 1989, *La pertinence. Communication et Cognition*, traduit de l'anglais par Abel Gerschenfeld et Dan Sperber, Les Editions de Minuit, Paris

Vignaux, Georges, 1976, *L'argumentation. Essai d'une logique discursive*. Librairie Droz, Geneve-Paris